

Pan-Orthodox Concilie wil de eenheid van de Kerk bevorderen

Zondag Oosterse Kerken – 3 mei 2015

door Geert van Dartel

Sinds de historische ontmoeting tussen patriarch Athenagoras en paus Paulus VI in 1964 in Jeruzalem is de relatie tussen paus en oecumenisch patriarch van cruciaal belang op de weg naar het herstel van de eenheid tussen de Kerk van Oost en West. In 2014 vonden tussen patriarch Bartholomeüs en paus Franciscus verschillende belangrijke ontmoetingen plaats. De eerste speelde zich in de laatste week van mei opnieuw in Jeruzalem af. Met hun ontmoeting, gezamenlijk gebed en gemeenschappelijke verklaring onderstreepten patriarch en paus hun vastbeslotenheid om voort te gaan op de weg naar eenheid. Zij spraken hun steun uit voor de theologische dialoog van de Gemeenschappelijke Internationale Commissie. Deze werd 35 jaar geleden ingesteld om langs de weg van de theologische dialoog de problemen die het herstel van eenheid nog in de weg staan op te lossen.

Op 30 november 2014 was paus Franciscus te gast bij patriarch Bartholomeüs in Istanbul om samen met hem, de Heilige Synode, de geestelijkheid en de gelovigen van het Oecumenisch Patriarchaat hun patroonsfeest van St.-Andreas te vieren, de eerstgeroepene en broer van Petrus. In hun gezamenlijke verklaring benadrukten beide leiders opnieuw hoezeer zij het werk voor de eenheid van de Kerk zijn toegedaan. Vanuit katholiek perspectief heeft het streven naar herstel van eenheid met de Orthodoxe Kerken steeds prioriteit gehad. Vanwege de grote verwantschap in leer en kerkopvatting leek de oecumene met deze en andere Oosterse Kerken het meest kansrijk. Vanuit orthodox perspectief wordt deze opvatting echter niet algemeen gedeeld. Op de eerste plaats bestaan er in verschillende oosters-orthodoxe kerken sterke anti-katholieke sentimenten (Griekenland, Servië en Rusland). De last van het verleden en kritiek op het primaatschap van de paus spelen daar in een grote rol. Op de tweede plaats bestaan er binnen de orthodoxie zelf

grote spanningen. De leidende rol van het Oecumenisch Patriarchaat in de wereld van de Orthodoxie wordt betwist door het patriarchaat van Moskou. In deze situatie is het moeilijk om voortgang te maken. Van katholieke zijde wordt fijngevoeligheid gevraagd en daadwerkelijk ook opgebracht om spanningen niet nog groter te maken.

Pan-Orthodox Concilie

Voor de toekomst van de oecumenische relaties is het Pan-Orthodox Concilie dat volgend jaar in Istanbul gehouden wordt van grote betekenis. Het besluit tot dit Concilie werd vorig jaar maart in Istanbul genomen op de algemene vergadering (Synaxis) van de primaten van de Orthodoxe Kerken. Het voornemen bestaat al sinds de jaren twintig van de vorige eeuw. In de jaren zestig en zeventig werd er veel over gesproken. Daarna werd het stil, totdat het kort geleden opnieuw werd opgepakt.

De voorbereidingen zijn inmiddels in volle gang. Vanaf september 2014 werkt een commissie van orthodoxe theologen aan documenten die tijdens

Inhoudsopgave

■ Pag. 1-2

Pan-orthodox Concilie wil de eenheid van de Kerk bevorderen

De Zondag voor de Oosterse Kerken staat in het teken van de relatie tussen Rome en Constantinopel.

■ Pag. 3

Dubbel oecumenisch – Het patriarchaat van Constantinopel voor...slimmeriken

Leo van Leijsen legt uit hoe het oecumenisch patriarchaat van Constantinopel is ontstaan en wat het voor de oecumene betekent.

■ Pag. 4

'Het wonder van de eenheid is al begonnen': paus Franciscus en de oecumene.

Hendro Munsterman laat zien hoe paus Franciscus op oecumenisch gebied de lijn van zijn voorgangers voortzet.

■ Pag. 5

Herdenking van 500 jaar Reformatie in 2017

Sjaak van 't Kruis gaat in op de vraag wat deze herdenking voor katholieken kan betekenen.

■ Pag. 6

De beleving van Eucharistie en Avondmaal

Bernhard Hegge bericht over de voortgang van het project 'Beleving van Eucharistie en Avondmaal' van de Raad van Kerken.

■ Pag. 7

De toekomst van de Katholieke Vereniging voor Oecumene

Voorzitter Marcel Sarot benoemt drie uitdagingen die voor de toekomst van de vereniging van bijzonder belang zijn.

■ Pag. 8

Het zaad en de thinkers

Uit de gedichtencyclus 'Zand en Stenen' van Rob van Uden publiceren we het paasgedicht.

◆ *Patriarch Bartholomeüs tijdens bezoek aan Nederland in 2014 (Foto: Dio van Maaren)*

het Concilie zullen worden besproken. Dit voorjaar zouden ze klaar moeten zijn. De veertien autocefale (= bestuurlijk volledig zelfstandige lokale) kerken zullen ieder met 24 bisschoppen en hun primaat aan het concilie deelnemen. De autonome kerkgemeenschappen (d.w.z. zij die slechts gedeeltelijk zelfstandig zijn) worden vertegenwoordigd door hun autocefale moederkerk. Over de besluitvorming is afgesproken dat besluiten alleen bij consensus genomen zullen worden. Dit betekent dat iedere lokale kerk een vetorecht heeft.

Agenda

Patriarch Bartholomeüs heeft een groot aandeel in de totstandbrenging van dit Concilie. Het laatste oecumenische Concilie werd in 879-880 gehouden in Constantinopel. Het komende concilie zou voor de Orthodoxe Kerken kunnen betekenen wat het Tweede Vaticaans Concilie voor de Katholieke Kerk was. Onlangs nam de patriarch zelf deel aan een symposium van de Katholieke Universiteit Leuven over de visie van orthodoxen op het Tweede Vaticaans Concilie. Hij was in 1961 als waarnemer bij het Concilie en sprak zijn waardering uit voor de creativiteit en de hoop die het Concilie opwekte met name voor wat betreft de relaties met andere kerken. Het bevorderen van de eenheid van de Kerk is ook het belangrijkste doel van het Pan-Orthodoxe Concilie, zo zei patriarch Bartholomeüs in Leuven. De huidige spanningen binnen de orthodoxie hebben te maken met de rangorde tussen de lokale kerken (dyptichen = de vastgelegde volgorde

waarbinnen hun hoogste leiders in de eucharistie worden herdacht) en met de procedure voor het verlenen van autocefalie. Op dit moment zijn er dienaangaande nogal wat onopgeloste kwesties die de relaties tussen Orthodoxe Kerken onderling verstoren (o.a. Oekraïne, Macedonië, Amerika). Andere thema's die aan de orde zullen komen, zijn de rol van de orthodoxie in de moderne wereld en de positie van de orthodoxie in de diaspora.

Primaatschap

Wellicht zullen vertegenwoordigers van andere kerken als waarnemer aan het Pan-Orthodox Concilie deelnemen. De oecumenische relaties, in het bijzonder die met de Katholieke Kerk, zullen zeker op de agenda van het Concilie komen. De belangrijkste vraag hier is in hoeverre er binnen de orthodoxie overeenstemming gevonden kan worden over de visie op primaatschap. De opvattingen hierover verschillen. Het patriarchaat van Moskou staat op het standpunt dat het *primaatschap* van de eerste Kerk niet meer is dan een eretitel zonder werkelijk gezag. Het patriarchaat van Constantinopel huldigt de opvatting dat het primaatschap van de eerste Kerk ook echt gezag en verantwoordelijkheid inhoudt. Het punt van het primaatschap speelt dus niet alleen in de relatie tussen orthodoxie en de catholica, maar ook in de onderlinge verhoudingen tussen de Orthodoxe Kerken zelf.

In de theologische dialoog van de Gemeenschappelijke Internationale Commissie is de plaats van het primaatschap in de *communio* van de Kerk momenteel het centrale onderwerp. Het werk van deze Commissie is belangrijk voor het Pan-Orthodox Concilie. Al in 2007 werd in Ravenna op een haar na overeenstemming bereikt over een tekst waarin de ecclesiologische en canonieke consequenties van de sacramentele aard van de Kerk worden uitgewerkt.

Op weg naar 2016 zullen er vast nog veel hobbels genomen moeten worden. De patriarch vroeg in Leuven om gebed voor deze grote vergadering van de Orthodoxe Kerk. Laten we deze oproep ernstig nemen en regelmatig in ons gebed vragen om zegen voor de Orthodoxe Kerken en het Pan-Orthodox Concilie waarop zij zich nu voorbereiden. ●

Drs. Geert van Dartel is secretaris van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Gebed voor het Pan-Orthodox Concilie

Heer, onze God,
Wij bidden U om zegen voor het Pan-Orthodox Concilie dat in 2016 in Istanbul zal worden gehouden, Geef kracht en moed aan allen die het Concilie voorbereiden, zegen hun werk opdat het goede vruchten zal voortbrengen.

Geef wijsheid aan de vertegenwoordigers van de Orthodoxe Kerken in aanloop naar dit Concilie. Dat zij straks eensgezind goede beslissingen zullen nemen zowel met het oog op de lokale Kerk als op de eenheid van de Kerk.

Wij bidden U dat het Concilie tot zegen mag zijn voor alle mensen. Moge het de band van eenheid en vrede tussen kerken, godsdiensten en alle mensen van goede wil versterken.

Dat vragen wij U, Vader, Zoon en heilige Geest, aan wie alle lof toekomt, eer en aanbidding, nu en altijd en in de eeuwen der eeuwen. Amen.

Dubbel oecumenisch – Het patriarchaat van Constantinopel voor.. slimmeriken

door Leo van Leijsen

De patriarch van Constantinopel bezet de hoogste en belangrijkste bisschopszetel in de Oosters-orthodoxe Kerk. Oosters-orthodox zijn die orthodoxe christenen die het Concilie van Chalcedon van 451 accepteren. Over het algemeen volgen ze – wat wij nu noemen – de Byzantijnse traditie.

Constantinopel heet vanaf 1923 officieel in het Turks Istanbul. Ooit was het een nederzetting van het oude volk der Thraciërs (de omringende streek heet tot op heden 'Thracië'). Rond 668 vC streken er vanuit Griekenland handelslui neer. Ze stichtten er de Griekse kolonie Byzantion. Met de komst van het christendom kreeg dit handelsstadje, net als alle plaatsen van regionale betekenis, een bisschop als leider van de plaatselijke kerk. In rang stond hij – evenals het stadje – niet hoog. Hij viel onder de aartsbisschop van Thracië in Heraclea, een stad 90 km verderop.

Nieuwe tijden

Alles verandert in de eerste helft van de 4^e eeuw. Het vervolgde christendom kreeg zijn vrijheid bij het Edict van Milaan in 313. De Romeinse keizer Constantijn had in 312 al een militaire overwinning op een rivaal geschreven op het conto van Christus (!). Constantijn zou de Kerk van harte steunen. Een nieuwe tijd brak aan. Om dat te benadrukken – de inkt van het Edict van Milaan was nog geen vijf maanden droog – vat Constantijn het plan op een nieuwe stad te bouwen op de plaats van Byzantion aan de Bosporus. Dat lag in allerlei opzichten erg strategisch. Hier zou de uiteindelijk nieuwe, christelijke hoofdstad van het Romeinse Rijk komen: een 'Nieuw-Rome'. Officieel is 330 de stichtingsdatum. Constantijn leende er grootmoedig zijn eigen naam aan: 'Constantijn-stad', *Konstantino-polis* in het Grieks. Want niet Latijn, maar het Grieks was er dé cultuurtaal. De oude naam – in het Latijn – Byzantium zou

◆ Icoon van Christus als hogepriester op de iconostase van de Sint-Joriskerk, de huidige patriarchale kerk in het Fanar, Istanbul. (Foto: Leo van Leijsen)

pas eeuwen later weer opduiken, in 1557.

Sindsdien gaan West-Europese historici – Constantinopel is in 1453 gevallen – spreken over 'Byzantijns', 'Byzantijnen' om de historische werkelijkheid mee aan te duiden die aan Constantinopel was ontsproten. De Byzantijnen zelf noemden zich niet zo, maar *Rhomaioi*, 'Romeinen'.

'Oecumenisch patriarch'

Als de stad zelf vanaf 313 in aanzien stijgt, beweegt haar bisschop mee. Zijn zetel wordt – de nieuwe Romeinse hoofdstad waardig – een aartsbisdom. Het Concilie van Constantinopel in 381 bepaalt dat de zetel van Constantinopel als Nieuw-Rome voortaan direct *na* Rome het ereprimaat in de kerk krijgt. Op het Concilie van Chalcedon in 451 (een stadje pal aan de overkant van de Bosporus, nu Kadiköy) wordt de aartsbisschop van Constantinopel – net als die van Rome, Alexandrië, Antiochië en Jeruzalem – *patriarch*, letterlijk: 'aartsvader', 'hoofdvader', én wordt het *gelijk* in rang aan Rome (niet dat Rome dat accepteerde!). Hij mag voortaan kerkelijk gezag uitoefenen over heel de bewoonde wereld – in het Grieks: *oi-*

koumenê geheten, 'oecumene' – die buiten het Westen (onder de paus van Rome!) en buiten de vastgestelde machtsgebieden in het Oosten van de andere patriarchen ligt. Daarom voortaan 'oecumenisch patriarch'. Na het schisma met Rome in 1054 is Constantinopel voortaan de 'eerste onder gelijken' in de oosterse Orthodoxie. 'Oecumenisch' in de titel van de patriarch van Constantinopel heeft niets te maken met oecumene in de moderne betekenis van 'streven naar eenheid onder de christenen'. Toch doen de patriarchen van Constantinopel sedert eind 19^e eeuw – we stappen met zevenmijslaarzen over haast een heel millennium onverkwikkelijke verdeeldheid heen – ook in die zin hun naam eer aan.

Oecumenisch in moderne zin

Vanaf die tijd zijn er orthodoxe initiatieven in de oecumene. Na bezoek van een anglicaanse gezant in 1898 stelt Constantinopel een orthodox/anglicaanse dialoogcommissie in. Als 'eerste onder gelijken' binnen de Orthodoxie pleit het patriarchaat via drie officiële schrijvens uit 1902, 1904 en 1920 sterk voor de oecumene. In 1948 is het dan ook mede-oprichter van de Wereldraad van Kerken.

Een doorbraak is de ontmoeting tussen patriarch Athenagoras en paus Paulus VI in 1964; de wederzijdse excommunicatie wordt in 1965 opgeheven. Sindsdien is er een warme relatie Constantinopel-Rome, nu voortgezet door patriarch Bartholomeüs en paus Franciscus. Ook met andere christelijke kerken onderhoudt Constantinopel hechte oecumenische relaties. In het bijzonder zij voor Nederland vermeld de band tussen Constantinopel en de Unie van Utrecht van de Oudkatholieke Kerken, waardoor de patriarch al enkele keren in ons land is geweest.

Als ereprimaat is de patriarch van Constantinopel binnen de Orthodoxie een voorloper in de oecumene. ●

Drs. Leo van Leijsen is medewerker Oosterse Kerken van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

«Het wonder van de eenheid is al begonnen»: Paus Franciscus en de oecumene

door Hendro Munsterman

Aan het begin van zijn pontificaat werd door sommige commentatoren wel getwijfeld aan de oecumenische gezindheid van de Argentijnse bisschop van Rome. Kon iemand uit Latijns-Amerika wel gevoel hebben voor de zoektocht naar kerkelijke eenheid met oosters-orthodoxen en protestanten?

Zij hadden er niet mee gerekend dat Latijns-Amerika al helemaal niet meer zo katholiek is als het wel geweest is. In een land als Argentinië zijn vele verschillende vormen van het christendom te vinden: naast de sterk groeiende evangelicale kerken zijn er ook lutherse, anglicaanse, orthodoxe Kerken. En met meerdere kerkleiders van deze kerken had Jorge Bergoglio diepe vriendschappelijke banden.

Aanvaarding van alle gaven

Oecumene betekent volgens paus Franciscus “niet de onderwerping van de één aan de ander, noch de absorptie van de één door de ander, [maar] vooral de aanvaarding van alle gaven die God aan eenieder gegeven heeft, ter manifestatie aan de gehele wereld van het grote geheim van de verlossing door Christus de Heer door de Heilige Geest”.

Deze uitspraak deed hij op zondag 30 november, feestdag van de heilige Andreas, tijdens de orthodoxe Heilige Liturgie in Istanbul, in aanwezigheid van oecumenisch Patriarch Bartholomeüs.

Het is een heropname van een zin uit zijn programmatische apostolische exhortatie *Evangelii Gaudium*: “Het gaat er [bij de oecumene] niet alleen om informatie te krijgen over de ander om hem beter te leren kennen, maar te oogsten wat de Geest in hen ook als een geschenk voor ons heeft gezaaid” (EG 246).

In het licht van deze uitspraken krijgt een gebeurtenis uit eind 2009 een bijzondere betekenis. Vlak nadat paus Benedictus XVI door de publica-

◆ (Foto: l'Osservatore Romano)

tie van de apostolische constitutie *Anglicanorum Coetibus* een ordinariaat voor anglicanen die naar de rooms-katholieke Kerk wilden overstappen had gecreëerd, nam de toenmalige aartsbisschop van Buenos Aires contact op met zijn anglicaanse collega Greg Venables: “Hij belde me op om samen te ontbijten en vertelde me overduidelijk dat het ordinariaat nogal onnodig was en dat de Kerk ons als anglicanen nodig heeft”.

Tussen Franciscus en Benedictus XVI bestaat geen tegenstelling. Ook Benedictus sprak over de Kerk als *communio* in verscheidenheid. Het ordinariaat was voor hem een mogelijkheid om binnen de RK-Kerk een nog grotere verscheidenheid toe te laten die de Kerk zou verrijken.

Maar veel wijst erop dat paus Franciscus andere accenten zet. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een andere zin uit *Evangelii Gaudium*, waar hij schrijft dat “in de dialoog met de orthodoxe broeders wij, katholieken, de mogelijkheid hebben iets meer te leren over de betekenis van de bisschoppelijke collegialiteit en hun ervaring van synodaliteit. Door middel van een uitwisseling van gaven kan de Geest ons steeds meer leiden tot de waarheid en het goede” (EG 246).

Zou het kunnen zijn dat de huidige paus bang is, dat veel van de rijkdom die in andere kerken bestaat buiten ons blikveld raakt als we te snel inzetten op de opname van deze christenen binnen de RK-Kerk?

Het gedeelde geloof

Tijdens een ontmoeting met de oecumenische Ark Community zei hij dat al onze kerken “uitmuntende theologen” hebben, maar dat we “niet moeten wachten tot zij overeenstemming in alle punten hebben bereikt”. En: “we zondigen tegen de wil van Christus, omdat we ons op onze verschillen concentreren, maar onze gedeelde doop is belangrijker dan onze verschillen”.

In de reeds bovengenoemde toespraak in Istanbul wees Franciscus op de orthodoxe, protestantse en katholieke jongeren die samenkomen rond de gemeenschap van Taizé en die de kerken oproepen tot eenheid. En hij stelde daar vast dat “zij dit niet doen omdat zij de verschillen die ons scheiden negeren, maar omdat ze in staat zijn er overheen te kijken; zij zijn in staat om het essentiële dat ons reeds verenigt te begrijpen”.

Zo lijkt Franciscus niet alleen meer dan Benedictus XVI de nadruk te leggen op het gezamenlijke dat ons reeds verbindt, maar in diezelfde toespraak ging hij nog een stap verder: “Ik wil eenieder die hier aanwezig is ervan verzekeren dat de Katholieke Kerk, teneinde het doel van de kerkelijke eenheid te kunnen bereiken, geen enkele conditie wil opleggen, behalve die van de gezamenlijke geloofsbelijdenis, en dat wij bereid zijn om samen te zoeken – in het licht van de leer van de Schrift en de ervaring van het eerste millennium – naar wijzen waarop we de noodzakelijke ker-

lees verder op pagina 8

De herdenking van 500 jaar Reformatie in 2017

door Sjaak van 't Kruis

In 2017 wordt herdacht dat 500 jaar geleden op de vooravond van Allerheiligen de Augustijner monnik Maarten Luther zich in 95 stellingen keerde tegen dwalingen in wat hij toen nog beschouwde als zijn moederkerk. De redactie vroeg aan dr. Sjaak van 't Kruis, adviseur van het bestuur van de Katholieke Vereniging voor Oecumene namens de PKN, wat zijn hoop en verwachting zijn voor dit jubileum, wat deze herdenking voor katholieken betekent en hoe zij daarin betrokken kunnen worden.

Om maar met het laatste te beginnen: er is een werkgroep gevormd waarin naast de scriba van de Protestantse Kerk, Arjan Plaisier, ook o.a. bisschop Hans van den Hende en bisschop Gerard de Korte zitting hebben. Deze werkgroep is momenteel bezig na te denken over de vraag op welke wijze protestanten en rooms-katholieken samen gestalte kunnen geven aan de herdenking van 500 jaar Reformatie. Daarbij wordt o.a. gedacht aan een gezamenlijke verklaring. Dat het tot deze werkgroep gekomen is, is niet het resultaat van een bepaalde vorm van oecumenische politieke correctheid. Het zegt vooral iets over de sterk veranderde hedendaagse context. Protestanten en rooms-katholieken delen met elkaar inmiddels ruim een halve eeuw van oecumenische dialoog. We zijn met elkaar in gesprek, zowel in het verband van de landelijke Raad van Kerken, als in talloze andere situaties. Die contacten en gesprekken hebben onze visie op elkaar veranderd, en hebben ons ook dichterbij elkaar gebracht. Misschien nog wel bepalender voor de gewijzigde verhoudingen is het feit, dat we deel zijn van een culturele werkelijkheid die ingrijpend veranderd is. Ook al zouden wij ervoor kiezen ons nadrukkelijk te profileren als rooms-katholieken en protestanten, dan nog worden we door onze omgeving van één enkel etiket voorzien, dat van christenen.

Gezamenlijke roeping

In onze sterk geseculariseerde samenleving komt het er daarom op aan dat we gezamenlijk gestalte geven aan het getuigenis van Christus, die de levende is. Wij zijn immers in de eerste plaats geroepen om getuige te zijn van Hem die wij eren in onze liturgie, die wij trachten na te volgen in ons leven, die onze diepste identiteit bepaalt.

Daarbij weten wij ons geïnspireerd door onze gemeenschappelijke en afzonderlijke geloofstradities. Nederlandse Protestanten gedenken daarbij in dankbaarheid de vernieuwingsbeweging die op gang werd gebracht door Luther en die een specifieke gestalte kreeg bij Johannes Calvijn. Centraal daarbij staat de ontdekking van het levende, onbemiddelde spreken van God en van de aangesproken en geroepen mens *coram Deo*. Die specifieke traditie verwordt tot dode ballast, wanneer die beschouwd wordt als een bepaalde groepsverworvenheid uit het verleden. Een soort collectieve *identity marker* voor een bepaalde groep. Ik vrees overigens dat dit inderdaad soms zo is. De erfenis van het Protestantisme blijft echter alleen leven, wanneer die in iedere context en elk tijdsgevoel opnieuw tegen het licht wordt gehouden naar het adagium van de Reformatie *Ecclesia reformata semper reformanda est*. Mijn (misschien nogal) gewaagde stelling is, dat dat motto niet alleen gericht is aan Protestanten, dat het onze gezamenlijke roeping is.

Elkaar tot zegen

De ontdekking van de weg die wij de laatste halve eeuw met elkaar zijn gegaan, is toch dat we beiden deel zijn van het ene lichaam van Christus? Hoogstens liggen hier nog een paar ecclesiologische voetangels en klemmen. Die mogen ons echter niet verhinderen elkaar de spiegel voor te houden, elkaar te bevragen, elkaar te

◆ Relief op het portaal van de Dom van Berlijn toont Martin Luther op de Rijksdag in Worms (foto: Wolfgang Rieger, Wikimedia Commons)

inspireren en vooral: met en voor elkaar te bidden.

Protestanten zouden niet al te zeer moeten schrikken wanneer zij in dat kader bevraagd worden op hun voortdurende neiging tot rationalisering.

“Mooi hoor, die Saenredam interieurs, maar is het niet wat kil en kaal?” Er zijn meer vragen te stellen, bijvoorbeeld of de Reformatie misschien ook niet geleid heeft tot het onbedoelde neveneffect van doorgesloten individualisering, of misschien zelfs van secularisering? De belangrijkste vraag in het gesprek tussen rooms-katholieken en protestanten is misschien wel de vraag naar de katholiciteit. Is het lichaam van Christus gedeeld? Kan de vraag naar de (zichtbare) eenheid van de kerk nog langer een ondergeschoven paragraaf blijven in protestantse ecclesiologische ontwerpen? Het gedenken van 500 jaar Reformatie zou opnieuw aanleiding dienen te zijn om elkaar te bevragen. Wie de ander bevraagt, geeft daarmee aan dat die hem niet onverschillig laat. Broeders en zusters zijn elkaar geschonken als elkaanders tegenover: geroepen elkaar tot zegen te zijn. ●

Dr. Sjaak van 't Kruis is secretaris van de scriba van de PKN en ambtelijk secretaris van de werkgroep RKK-PKN.

De beleving van Eucharistie en Avondmaal

door Bernhard Hegge

Aan het eind van het vorig jaar heeft de Raad van Kerken in Nederland een enquête gehouden over 'de beleving van Eucharistie en Avondmaal'. Het onderzoek maakt deel uit van een groter project dat door een kerngroep geleid en in verschillende gremia besproken wordt. Mijn eigen betrokkenheid bij het project en de enquête bestaat in de deelname aan twee gesprekken van een werkgroep met vertegenwoordigers uit verschillende kerken in juni 2014 en in februari 2015. Daarenboven heb ik de ervaringen van het eerste van deze gesprekken ingebracht bij een gespreksgroep in mijn eigen (rooms-katholieke) parochies en hebben de leden van deze gespreksgroep de enquête ingevuld. Vanuit deze eigen betrokkenheid leg ik hier enkele gedachten voor.

Het gesprek van de werkgroep in juni 2014 had als uitgangspunt het evangelie over de leerlingen op weg naar Emmaüs (Lc 24,13-35). Aan de deelnemers was gevraagd om naar aanleiding van dit bericht te vertellen over eigen ervaringen op hun levensweg en de rol die de eucharistie resp. het avondmaal daarin heeft gespeeld. De getuigenissen die door de vertegenwoordigers van veel verschillende kerken gegeven werden, waren prachtig. Soms heel persoonlijk en ontroerend, soms meer nuchter en algemeen, maar in elke bijdrage kwam de ervaring naar voren van een heel persoonlijke verbondenheid met Jezus Christus door middel van de eucharistie en het avondmaal en tevens de ervaring van de verbondenheid met de gelovige gemeenschap. Bij iedereen was iets te proeven van de grote vreugde die deze verbondenheid schenkt – een vreugde die doorwerkte naar de deelnemers aan het gesprek.

Gesprek in de parochies

Tijdens het groeps gesprek in mijn eigen parochies heb ik hetzelfde uitgangspunt gekozen als bij het gesprek

◆ Beeldhouwwerk van de Emmaüsgangers in een hoekpilaar van het klooster Santo Domingo de Silos in Spanje

ven die voor de persoonlijke beleving van belang zijn. De formuleringen van dit kwantitatieve gedeelte zijn door de samenstellers genomen uit het Lima-rapport van 1982.

De persoonlijke antwoorden tijdens het gesprek in de parochie werden niet gelezen of vergeleken, om iedereen voldoende privacy voor de beantwoording te geven. Wel werd duidelijk dat enkele termen voor de deelnemers ongebruikelijk waren (bij voorbeeld: 'maaltijd van het koninkrijk').

van de werkgroep in juni. Het evangelie Lc 24,13-35 was ook hier het vertrekpunt. Na op enkele aspecten gewezen te hebben in dit bericht die met de eucharistie in verband gebracht kunnen worden, vertelde ik over mijn ervaringen in de werkgroep. Vervolgens werden de leden van de gespreksgroep uitgenodigd om te vertellen over hun beleving van de eucharistie. Ook in dit gesprek kwamen mooie ervaringen naar voren, die zelden op de specifiek leerstellige punten van de eucharistie ingingen, maar veeleer op de sfeer, op de muziek, soms op een 'toevallige' samenloop van omstandigheden in verband met een eucharistieviering die echter ook na vele jaren nog in het geheugen gegrift stond.

De invulling van de enquête werd vervolgens door ieder voor zich gedaan. De eerste twee vragen zijn 'kwalitatieve' vragen, over wat iemand in een recente viering van de eucharistie resp. het avondmaal het meest heeft getroffen en of men veranderingen ziet in de viering ten opzichte van vroeger en hoe men deze beoordeelt. De derde en vierde vraag zijn 'kwantitatieve' vragen over de herkenbaarheid van verschillende aspecten van de eucharistie / het avondmaal, resp. een lijst van 26 elementen van de viering met het verzoek er drie tot zes aan te ge-

Bemoedigend

Tijdens het volgend gesprek van de werkgroep in februari 2015 werd de uitslag van de enquête uitvoerig besproken. Ruim 600 formulieren bleken te zijn binnengekomen bij de Raad van Kerken. De overeenkomsten bij de beantwoording van de kwantitatieve en bij de beoordelingen van de kwalitatieve vragen blijken tussen de verschillende kerken heel groot te zijn. Hoewel de enquête uitdrukkelijk geen wetenschappelijke pretentie heeft, werd daarom de vraag gesteld of deze grote overeenkomst niet toch enkele gefundeerde conclusies toelaat. Het zal de taak van de kerngroep zijn, om dit nu nader te beoordelen en tevens te overleggen of en hoe verder te gaan met het project 'de beleving van Eucharistie en Avondmaal.' Voor mij persoonlijk en voor de leden van de gespreksgroep in mijn parochies was het een bemoedigende en blij makende geloofservaring en een bijdrage tot openheid en waardering voor de geloofsbeleving van christenen van andere kerken. ●

Dr. Bernhard Hegge is o.a. pastoor van drie parochies, gedelegeerde voor de oecumene in het bisdom Roermond en bestuurslid van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

De toekomst van de Katholieke Vereniging voor Oecumene

door Marcel Sarot

Op 27 februari was ik op een studiemiddag van de KVO, georganiseerd in samenwerking met de Faculteit Katholieke Theologie in Utrecht. Eduardo Echeverria (Sacred Heart Seminary, Michigan) gaf een interessante lezing over de verworteling van Paus Franciscus' denken over oecumene in dat van zijn voorgangers en met name in Vaticanum II. Het was één van de vele activiteiten van de KVO: leerhuizen, publicaties, website, Facebook pagina, voorbereiding 500 jaar Reformatie in 2017, bijdrage aan de verkenning eucharistieavondmaal (RvK), discussiebijeenkomsten over het convergentierapport van Faith and Order over 'De Kerk: Op weg naar een gemeenschappelijke visie' her en der in het land, enz. enz. Het bruist van leven!

Jongeren

Toch is er reden om ons te bezinnen op de toekomst. De vergrijzing van de kerken gaat niet voorbij aan de oecumene. De meeste leden van de KVO zijn senioren, en jongeren zijn er nauwelijks. Zijn de jongeren die nog wel bij de Kerk betrokken zijn, eigenlijk wel geïnteresseerd in de oecumene? Ik denk dat zij uiteenvallen in twee groepen. Enerzijds is er een kleine groep jongeren met een sterke rooms-katholieke identiteit, die het belangrijker vindt om die identiteit in stand te houden in een vijandige samenleving dan om de eenheid met andere kerken te zoeken. Anderzijds zijn er veel jongeren die de verschillen tussen de kerken niet meer zo belangrijk vinden. Zij wisselen gemakkelijk van kerk, kennen de eigen kerkelijke geschiedenis nauwelijks en vinden de kerkelijke verdeeldheid onzin. 'Het gaat niet om de kerk, maar om de God die wij samen dienen' kun je in deze kring nog wel eens horen. Dat lijkt wel een heel oecumenische houding, maar is het toch niet. In oecumene gaat het om het omgaan met verschillen (deels door ze te overwinnen, deels door ze te respecteren) op zo'n manier dat echte eenheid mogelijk wordt. Deze jongeren wuiven de verschillen liever

◆ Groepsfoto van bijeenkomst met prof. Eduardo Echeverria

weg, en dat betekent dat ook zij nauwelijks betrokken zijn bij de oecumene. Een belangrijke vraag voor de KVO in de komende periode zal zijn: *hoe betrekken wij de jongeren meer bij de oecumene?*

Schaalvergroting

Bij de vergrijzing van de kerken hoort ook de leegloop van de kerken, en in reactie daarop de schaalvergroting. Die vindt niet overal in dezelfde mate plaats, maar juist in die delen van de kerkprovincie waar katholieken en protestanten door elkaar leven en oecumene dus een *live issue* is, gaat het hard. Het aartsbisdom denkt van 350 parochies in 1990 naar 20 in 2030 te gaan. In andere bisdommen en bij de protestantse zusterkerken gaat het minder snel. Toch speelt bij die zusterkerken in principe hetzelfde, en ik heb al meermalen een predikant horen verzuchten: 'Hadden wij maar een bisschop die knopen doorhakte, want zo kan het niet verder.' Voor de oecumene is het probleem, dat de schaalvergroting de bestaande oecumenische contacten doorbreekt en nieuwe contacten bemoeilijkt. Het pastoraal team waarbinnen ik zelf functioneer, bedient een gebied dat onder meer Doorn, Zeist, Harderwijk, Ermelo en Barneveld omvat. De protestantse kerken in die omgeving zijn veel meer lokaal georganiseerd, en het zijn er tientallen. Dit maakt oecumenische samenwerking er niet gemakkelijker op. *Hoe kan de KVO hier een ondersteunende rol in bieden?*

Oecumenische apologetiek

Tenslotte: de afgelopen weken heb ik mij enigszins verdiept in de (voor)geschiedenis van de KVO. De KVO heeft een roemrucht verleden, zowel in de oecumene als daarbuiten. De KVO kwam voort uit de Apologetische Vereniging Petrus Canisius (ja, die van de Bijbelvertaling), fuseerde met Actie en Ontmoeting Oosterse Kerken en bracht onder meer de Katholieke Bijbelstichting en de Katholieke Raad voor Israël voort. Heel lang heeft de KVO in haar statuten die apologetische inzet bewaard. In 1980 luidde die doelstelling: 'de Katholieke Kerk te dienen in haar werk van samenwerking en hereniging op plaatselijk, landelijk en internationaal niveau *en in haar werk van evangelisatie binnen Nederland.*' Inmiddels leven wij in het tijdperk van de nieuwe evangelisatie. Prof. Echeverria gebruikte de term 'oecumenische apologetiek.' *Zou in onze tijd van christelijk analfabetisme, een tijd waarin velen niet meer tot een kerk behoren en degenen die dat nog wel doen, hun eigen kerkelijke identiteit vaak nauwelijks meer kennen, de KVO niet ook op het gebied van de apologetiek een nieuwe rol te vervullen hebben?* ●

Prof. dr. Marcel Sarot is hoogleraar Fundamentele Theologie aan de Tilburg School of Catholic Theology en voorzitter van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord.

kelijke eenheid in de huidige omstandigheden kunnen garanderen: het enige dat de Katholieke Kerk verlangt, en waarnaar ik streef als bisschop van Rome, "de Kerk die voorgaat in de liefde", is de gemeenschap met de Orthodoxe Kerken."

Hier laat Franciscus blijken dat wat hem betreft de volledige gemeenschap tussen de Rooms-katholieke Kerk en de Orthodoxe Kerken vanuit katholiek oogpunt binnen handbereik is. Daarmee geeft hij ook aan dat hij bereid is om aan het pausambt een andere, nieuwe én tegelijkertijd traditionelere, invulling te geven.

Heel stiekem moest ik denken aan het

beroemde oecumeneplan van de theologen Rahner en Fries die in 1982 schreven dat de eenheid van de christenen nu reeds mogelijk was. Afgelopen maand publiceerde het Italiaanse tijdschrift *Civiltà Cattolica* (met imprimatur van het Vaticaan door de jezuïeten uitgegeven) een uit 1984 daterend artikel van dezelfde Jorge Bergoglio. Daarin schrijft hij over de mogelijkheid, zelfs de noodzaak, voor een grote theologische en ecclesiale diversiteit in de éne Kerk van Christus. Kende hij de publicatie van Rahner en Fries van twee jaar daarvoor?

In ieder geval ligt de visie van Franciscus op de mogelijke eenheid met de orthodoxie sterk in het verlengde van dit plan. De vraag ligt open hoeveel mo-

gelijkheden Franciscus hier ook voor de oecumene met de niet-orthodoxe Kerken ziet.

In een videoboodschap aan zijn inmiddels overleden vriend en evangelicale bisschop Tony Parker, zei paus Franciscus: "het wonder van de eenheid is reeds begonnen". Voortbouwend op alles wat zijn voorgangers – van Paulus VI tot Benedictus XVI – hebben gezegd en gedaan, laat Franciscus dit wonder van de eenheid verder groeien. Op zoek naar ongebaande wegen. ●

Ds. Hendro Munsterman doceert dogmatische theologie en godsdienstwetenschappen aan de Université Catholique de Lyon en aan de internationale dominicaanse universiteit Domuni.

Zand en Stenen

De brute aanslagen op 7 januari 2015 in Parijs leidden in Frankrijk en wereldwijd tot een golf van verbijstering en protest. Op allerlei manieren hebben mensen dit protest individueel en gezamenlijk tot uitdrukking gebracht. Diaken Rob van Uden, bestuurslid van onze vereniging, koos een bijzondere vorm. Hij schreef bij de lezingen van de zondagen van de veertigdagentijd een cyclus van zeven gedichten. Ook ontwierp hij daarbij een symbolische schikking. De publicatie 'Zand en Stenen' boden we op onze website www.oecumene.nl aan als liturgisch project voor de veertigdagentijd. Hieronder publiceren we het 7^e en laatste gedicht, een Paasgedicht.

◆ Omslag van de gedichtenbundel 'Zand en Stenen' van Rob van Uden

Het zaad van de tuinkers

Zó zwart de nacht,
toch weet ik
het eerste licht.

Steen van schuld en
schaamte, weggerold,
gebroken.

Je lijkt verdwenen,
de tuin verlaten,
de beproeving van
het zaad stervend
in het zand.

Ergens, voorbij
het wapen, geladen,
jouw naam, ontheiligd,
ontkiemt het gestorven zaad.

Groeit de tuinkers,
kome, kome,
kome jouw rijk.

Bezoek onze website op: www.oecumene.nl

Colofon

Overeen is het communicatieblad van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord. Leden, donateurs en parochies ontvangen het blad twee maal per jaar.

Redactie: Geert van Dartel, Mirella van Herp, Leo van Leijssen

Vormgeving: VANDARTEL, OSS

Drukwerk: Van Stiphout, Helmond

Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Emmaplein 19 D
5211 VZ 's-Hertogenbosch
T: 073-7370026
E: secretariaat@oecumene.nl
Internet: www.oecumene.nl
IBAN: NL73 INGB0001087628
IBAN: NL97 INGB0000801919
ISSN: 1568-2862